

Rødøyd og *bøyd*: Samdanning og perfektum partisipp har parallell semantikk

Janne Bondi Johannessen

Samdanning (et sammensatt substantiv med suffiks avledet til adjektiv) og perfektum partisipp har stort sett samme morfofonologiske realisering av sitt suffiks. Det gjør at det er naturlig å sammenligne disse konstruksjonene nøyere med tanke på andre likheter. Samdanning er lite studert og kartlagt i nordisk språkvitenskap, mens det finnes en del påstander i internasjonal litteratur om fenomenet. Artikkelen undersøker hvorvidt samdanning er marginalt eller produktivt og om det har komposisjonell semantikk. Empirien hentes fra korpus og ordbøker, og det vises at samdanning er både produktivt og komposisjonelt. De spesielle egenskapene til samdanning (spesielt at de må inngå i et uavhengelig eierforhold med en unevnt eier) brukes til å støtte en analyse av samdanning og perfektum partisipp der de er resultatet av samme grammatiske prosess.

Nøkkelord: parasyntetisk sammensetning, samdanning, sammensatte ord, avledning, perfektum partisipp, detransivering, parallell semantikk, norsk, skandinavisk

1 Innledning¹

Parasyntetisk sammensetning er en spesiell type sammensetning der det er tre gjenkjennelige ledd, og hvor alle de tre må være til stede. Fjernes et av leddene, står man ikke igjen med en vanlig sammensetning eller avledning, men med noe som er ugrammatisk (Johannessen 2001, Melloni & Bisetto 2010). Det er illustrert med adjektivet *rødøyd* i (1).

1. Først og fremst vil jeg rette en stor takk til Patrick Grosz, Universitetet i Oslo, for et flott samarbeid i utviklingen av analysen i avsnitt 5.3. Jeg er også takknemlig for gode kommentarer fra gjesteredaktør Elisabet Engdahl og tre anonyme fagfeller, samt fra deltagerne på konferansen *Grammatik i Norden (Gramino)* 2016, Gøteborgs Universitet.

- (1) a. *rødøyd*
 b. $rød_{\text{ADJ}} + øye_{\text{SUBST}} + d_{\text{ADJ}}$
 c. **rødøye, *øyd*

I (1b) illustreres de tre bestanddelene, mens i (1c) demonstreres det at ingen av de tre bestanddelene i (1b) kan unnværes; de utgjør en helhet. Samtidig er det kjent at samdanninger inneholder et klammeparadoks (Melloni & Bisetto 2010), se (2).

- (2) a. Semantisk: $[[rød + øye] d]$
 b. Morfologisk $[rød [øye + d]]$

Klammene skal forstås på denne måten: Det er etterleddet som bestemmer formen på suffikset (se del 4), slik at etterledd og suffiks dermed utgjør en morfologisk enhet, illustrert i (2b). Derimot er det knapt mulig å tolke den morfologiske enheten betydningsmessig sett. Sammenstillingen av forledd og etterledd er derimot fullt tolkbar, og utgjør dermed en semantisk enhet, som sammen utgjør stammen til avledningssuffikset, som i (2a).

Parasyntetisk sammensetning vil bli omtalt som samdanning i denne artikkelen, selv om det også finnes andre eksempler på samdanning enn dem som inneholder adjektiv+substantiv+avledningssuffiks, som *dobbeltdekker* og *dyneløfter*. Slike samdanninger er syntetiske, ikke parasyntetiske, siden suffikset kan forekomme med et umodifisert substantiv. Jeg skal konsentrere meg om den førstnevnte typen her. Der er det nemlig slik at avledningssuffiksets morfofonologiske variasjon har svært mye til felles med suffikset i perfektum partisipp, som *bøyd*. Det er nærliggende å tenke at dette sammenfallet ikke er tilfeldig, og artikkelen tar mål av seg til å søke en forklaring på det.

Artikkelen tar først og fremst for seg norsk, men vi skal se kort på hva som sies om samdanning i referansegrammatikkene for norsk, svensk og dansk, i del 2. I del 3 vil det vises at samdanning er både produktivt og semantisk komposisjonelt, motsatt av hva som har blitt sagt i litteraturen. Deretter, i del 4, blir suffiksets morfofonologiske realisering sammenlignet med perfektum partisipp-suffikset, hvor det påvises store likheter. Tidligere analyser har ingen forklaringskraft for de mange spesielle kravene som samdanning må oppfylle (uavhendelighet, spesielle ordklasser på for- og etterledd), og heller ikke når det gjelder å forene samdanning og perfektum partisipp. I del 5 foreslås en analyse basert på semantikken til de involverte ordene. At ordene må kunne tolkes relasjonelt er avgjørende, og det forklarer også en rekke av de andre egen-

skapene, inkludert likhetene mellom samdanning og perfektum partisipp. Artikkelen konkluderes i del 6.

2 Samdanning i skandinavisk

Her ser vi kort på hva litteraturen sier om fenomenet samdanning i skandinavisk. Det er ikke mye, for dette er et lite utforsket tema. Det vitner forøvrig også terminologien om: Hvert av språkene har sine egne ord for det, og gjerne flere alternativer.

I *Grammatik over det Danske Sprog* (Hansen & Heltoft 2011) kalles fenomenet samdannelse (Hansen & Heltoft 2011: 253–254), og beskrives som en avleddet sammensetning, altså hvor stammen består av flere røtter. Videre understrekes det at forbindelsen av de to røttene ikke finnes utenfor avledningen. Grammatikken gir eksempler på flere mulige relasjoner. For oss er det de beskriver som *have*-relasjonen² relevant, den inkluderer en brokete forsamling samdanninger som *rødhåret*, *tykkhudet*, *flersidig*, *dobbeltdækker* og *korsnæb*, hvor de to første er den typen som diskuteres i denne artikkelen.³

Svenska Akademiens grammatik (SAG, Teleman et al. 1999 II: 183f.) betegner fenomenet som ordgruppeavledning eller avleddet sammensetning, som beskrives som tillegg av avledningssuffiks til uttrykk som består av mer enn ett ord, for eksempel: *långhalsad*, *bredhöftad*, *brunögd*, *torrskodd*. En kort beskrivelse følger også: Samdanningene kan være et substantiv med attributt (*långhalsad*, *brunögd*), eller et verb med objekt eller adverbial (*gudfruktig*, *påhittig*, *lättfattlig*)

Norsk referansegrammatikk (NRG, Faarlund et al. 1997: 60) beskriver samdanning som to rotord og et avledningssuffiks (sammensetning og avledning samtidig), og gir ett eksempel: *tospråklig*. Ord som *tykkhudet* er ikke tatt med.⁴ Til tross for at fenomenet gis et navn, nedtoner Referansegrammatikken tanken om at det skal være et spesielt fenomen: “dette er avledning, ikke en spesiell

-
2. Hansen & Heltoft (1999: 1: §35.1) beskriver *have*-relasjonen slik: ”Forholdet mellom derivativet og stammeleddet svarer til en sætning med et verbum af typen *have/få* som verbal.”
 3. I tillegg har den danske grammatikken inkludert disse relasjonene med eksempler: verbal+valensledd (*taksigelse*, *nobelpristager*, *dyneløfter*) og verbal+fritt adverbial (*grovæder*, *højtaler*, *selvhenter*).
 4. I denne artikkelen studeres bare de samdanningene som har den spesielle morfologien med suffikset *-et/-a*. Det er en åpenbar forskjell mellom *tospråklig* og *tykkhudet*: *Tospråklig* er ikke en parasyntetisk, men en syntetisk, sammensetning, siden suffikset *-lig* kan settes på enkle substantiver uten at det blir ugrammatisk: *hjerterlig*, *kvinnelig*, *punktlig*. Undersøkelse av andre samdanninger får gjenstå til en annen gang.

type orddanning vsa. avledning og sammensetning.” (Faarlund et al. 1997: 60) I denne artikkelen skal vi se at de samdaningene vi er interessert i, faktisk er annerledes enn andre sammensetninger og avledninger.

I tillegg har Grov (2009) undersøkt samdaninger med tanke på uavhengelighet. Johannessen (2001) tar også opp en side ved fenomenet, nemlig den syntaktiske.

3 Samdanning – marginalt fenomen med ikke-komposisjonell semantikk?

3.1 Samdanning er produktivt

Når samdanning er såpass lite beskrevet og diskutert i litteraturen, kan man lure på om det kanskje er et ubetydelig fenomen. Melloni & Bisetto (2010) beskriver samdanning for flere språk, og sier: “Parasynthesis in compounding represents a marginal phenomenon in most Germanic and Romance languages. This blend of compounding and derivation, however, is a productive means for the formation of new lexemes in Slavic [...]” (Melloni & Bisetto 2010: 200). De kontrasterer altså marginalitet med produktivitet. En helt motsatt karakteristikk har undertegnede i en tidligere artikkel: “Denne typen er produktiv – nye ord lages stadig” (Johannessen 2001: 77). At en orddanningstype er marginal, behøver ikke bety at den ikke er produktiv for de stammene den gjelder for (se Bauer 2001: 193-4), men gitt Melloni & Bisettos utsagn er det verd å undersøke i hvilken grad samdanning faktisk er produktivt.

En liten undersøkelse av ordbøker og korpus viser at samdanning inneholder såpass mange eksempler at det ikke nytter å begynne å telle dem.⁵ I (3) vises noen få eksempler på samdaninger.

5. To typer empiriske ressurser er undersøkt. Den ene er ordbøker: *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* på nettet (se referanselista bak). Disse har et praktisk søkegrensesnitt spesielt for sammensatte ord, der man kan spesifisere med henblikk på ordklasse eller form. Man kan ikke søke direkte på samdaninger, siden det ikke er skilt mellom andreleddet og suffikset. Dermed blir det heller ikke praktisk mulig å telle treffene, siden de representerer mange forskjellige typer. Den andre ressursen er webkorpuset NoWaC (se referanselista), med 700 millioner ord. Her kan man ikke søke på sammensetningenes indre struktur, men til gjengjeld kan man få mange treff når man søker på en bestemt bokstavstreng som for- eller etterledd.

(3) Noen samdanningar i *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*

<i>berr-mælt</i>	<i>brå-lynt</i>
<i>bar-føtt</i>	<i>djup-gjengt</i>
<i>blank-øyd</i>	<i>ein-synt</i>
<i>blid-lynt</i>	<i>en-cellet</i>
<i>blid-mælt</i>	<i>fir-beint</i>
<i>bjug-føtt</i>	<i>flein-skallet</i>
<i>brei-kjeftet</i>	<i>fram-synt</i>
<i>brei-kinnet</i>	<i>få-mælt</i>
<i>brei-skuldret</i>	<i>osv.</i>

I (4) ser vi en rekke (ikke kvantifisert og ikke uttømmende) av etterleddene som forekommer i samdanningar i *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*. Vi ser at svært mange ulike substantiver inngår som etterledd.

(4) Noen etterledd på *-et* eller *-a* i samdanningar (*Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*)

<i>-aksla</i>	<i>-aldra</i>	<i>-arma</i>	<i>-auga</i>
<i>-barma</i>	<i>-barka</i>	<i>-beina</i>	<i>-blada</i>
<i>-bottna</i>	<i>-bremma</i>	<i>-bringa</i>	<i>-brysta</i>
<i>-buka</i>	<i>-cella</i>	<i>-egga</i>	<i>-erma</i>
<i>-farga</i>	<i>-fingra</i>	<i>-fibra</i>	<i>-felta</i>
<i>-finna</i>	<i>-folka</i>	<i>-forma</i>	<i>-fota</i>
<i>-greina</i>	<i>-halsa</i>	<i>-hjarta</i>	<i>-hjula</i>
<i>-horna</i>	<i>-huda</i>	<i>-hæla</i>	<i>-høgda</i>
<i>-håra</i>	<i>-kalibra</i>	<i>-kanta</i>	<i>-kinna</i>
<i>-kjaka</i>	<i>-kjefta</i>	<i>-kjønna</i>	<i>-knea</i>
<i>-korna</i>	<i>-lema</i>	<i>-lemma</i>	<i>-leppa</i>
<i>-lesta</i>	<i>-leta</i>	<i>-liva</i>	<i>-linja</i>
<i>-lugga</i>	<i>-løpa</i>	<i>-maga</i>	<i>-masta</i>
<i>-moska</i>	<i>-munna</i>	<i>-mønstra</i>	<i>-nakka</i>
<i>-nasa</i>	<i>-nebba</i>	<i>-nærva</i>	<i>-pigga</i>
<i>-panna</i>	<i>-rada</i>	<i>-rauva</i>	<i>-rumpa</i>
<i>-rygga</i>	<i>-røsta</i>	<i>-seila</i>	<i>-sida</i>
<i>-sifra</i>	<i>-sinna</i>	<i>-skafta</i>	<i>-skala</i>
<i>-skinna</i>	<i>-skjefta</i>	<i>-skjegga</i>	<i>-snuta</i>

<i>-spalta</i>	<i>-spora</i>	<i>-stamma</i>	<i>-streka</i>
<i>-strenga</i>	<i>-strofa</i>	<i>-sylindra</i>	<i>-tagga</i>
<i>-tanna</i>	<i>-vegga</i>	<i>-venga</i>	<i>-vinkla</i>
<i>-vomma</i>	<i>-ætta</i>	<i>-øra</i>	<i>-mælt</i>

Produktiviteten begrenses av at ikke alle ord kan innta plassen til annetleddet. For det første må det være substantiv, men det er også et semantisk krav til det: nemlig at det må inngå i et uavhengelig (inalienabelt) eierforhold (jf. Grov 2009). Substantivet må være noe som kan eies på en uavhengelig måte av eieren (som selv ikke er nevnt). Den som eier, kan være både animat (mennesker og dyr) og inanimat (planter, klesplagg, verktøy o.a.), og det eide hva som helst som er uavhengelig. I (5) vises noen substantiv som utgjør uavhengelig (inalienabel) eiendom til en eier som ikke er uttrykt i samdaningen.

(5)

Eier	Uavhengelig eiendom
Mennesker og dyr	<i>-aksla, -arma, -auga, -barma, -beina, -bringa, -brysta, -buka, -mælt, -skjeggja, -røsta, -vomma, -ætta</i>
Fugler	<i>-venga</i>
Fisker	<i>-finna</i>
Organismer	<i>-cella</i>
Trær	<i>-barka, -greina</i>
Kniver	<i>-blada, -egga</i>
Pistoler	<i>-kalibra</i>
Kar	<i>-bottna</i>
Hatter	<i>-bremma</i>
Klær	<i>-farga, -fibra</i>
Tall	<i>-sifra</i>
Geometriske figurer	<i>-sida, -vinkla</i>
Motorer	<i>-sylindra</i>
osv.	

Vi ser at samdaningene avgrenses av to naturlige klasser: nemlig at etterleddet må være substantiv og at det må inngå i et uavhengelig eierforhold. Innenfor dette er det stor variasjon. I (5) vises det mange eksempler på ting (vist i substantivene) som den tenkte eieren ikke kan kvitte seg med, altså avhende. Klær må ha fibre, det er en del av det som er å være klær, pistoler må ha en bestemt

kaliber, trær må ha en type bark. Dersom de ikke har fiber, kaliber eller bark, så er de ikke klær, pistol eller trær.

At samdanning er produktivt, vises også av at flere samdanninger har ganske moderne etterledd, for eksempel *–sylindra*, *–cella* og *–kalibra*.

Hvor viktig kravet om uavhengighet til en uventt eier er, kan vi se eksempler på i de helt utolkbare eksemplene i (6), se også del 5.1:

(6)

- a. * en rødvognet jente (om en jente som har en rød vogn)
- b. * en hvitstolet husmor (om en husmor som har hvite stoler)
- c. * en storkoppet tedrikker (om en tedrikker som har store kopper)

Substantivene i (6) skal på samme måte som substantivene i (3)–(5) være eiendommen til en passende, tenkt eier. Vi kan imidlertid ikke føre samme argumentasjon her som vi gjorde for eksemplene i (5). Man kan godt være jente uten å eie en vogn, man kan være husmor uten å eie stoler, og man kan være tedrikker uten å eie kopper. En vogn er ikke en del av det som er å være jente, stoler er ikke definerende for hva det er å være husmor, og kopper er ikke en del av hva det er å være en tedrikker. At uavhengighet er et krav for samdanning, vises tydelig i (6), der de forsøksvise samdanningene i nomenfrasene rett og slett ikke kan tolkes av vanlige språkbrukere.

Produktiviteten kan vises på en annen måte også. I (7)–(8) ser vi noen av korpustreffene etter et søk på etterledd som *–beint* og *–kantet*.

(7) Samdanninger med etterleddet *–beint* (fra NoWaC-korpuset, Guevara 2010)

<i>barbeint</i>	<i>lettbeint</i>	<i>sårbeint</i>	<i>stivbeint</i>
<i>langbeint</i>	<i>venstrebeint</i>	<i>firbeint</i>	<i>høyrebeint</i>
<i>breibeint</i>	<i>tobeint</i>	<i>kortbeint</i>	<i>åttebeint</i>
<i>trebeint</i>	<i>kjappbeint</i>	<i>tungbeint</i>	
<i>lavbeint</i>	<i>jevnbeint</i>	<i>tibeint</i>	

(8) Samdanninger med etterleddet *–kantet* (fra NoWaC-korpuset)

<i>firkantet</i>	<i>gullkantet</i>	<i>åttekantet</i>	<i>sekskantet</i>
<i>skarpkantet</i>	<i>flerkantet</i>	<i>mangekantet</i>	
<i>smalkantet</i>	<i>tolvkantet</i>	<i>kjempegullkantet</i>	

Funnene i (7)–(8) viser at vanlige etterledd inngår i mange ulike samdanninger. De samme eksemplene viser også at det er ytterligere en begrensning på samdaningene: Forleddet må være enten adjektiv eller tallord. Også dette er naturlig klasser. Innenfor hver klasse er det et mangfold av muligheter, illustrert her med eksempler fra ordbøker og korpus. Til tross for krav om at både forledd og etterledd må høre til visse semantiske klasser av ord, må samdaning likevel betraktes som produktivt, gitt mengden av eksempler på ulike etterledd, inkludert helt moderne ord.

3.2 Komposisjonell semantikk

Melloni & Bisetto antyder at samdaningene vanligvis ikke har en komposisjonell semantikk når de skriver om $[A+N]_N$: “[...] this pattern [...] is usually characterised by non-compositional semantics, in Slavic as well as in Romance and Germanic languages” (Melloni & Bisetto 2010: 209). Det er sant at en del av samdaningene har overført betydning og dermed er ikke-komposisjonelle, men det er like sant at det er mange som er komposisjonelle, mens noen er begge deler. Et typisk eksempel er *tykkhudet*, (9). *Bokmålsordbokas* definisjon angir begge typer betydning, (10).

(9) *Tykkhudet*

- a. Flodhesten er et kjempemessig, *tykkhudet* og nesten ubehåret dyr (Wikipedia)
- b. En politiker er en person som er så *tykkhudet* at vedkommende kan holde seg oppreist selv om han mangler ryggrad. (Finn Gustavsen)

(10) ”som har tykk hud; i overført betydning: som ikke er nærtakende, som tåler kritikk” (*Bokmålsordboka*)

Det er mange eksempler som viser etterleddet brukt i samdanninger som antagelig helst tolkes med konkret betydning snarere enn overført:

(11) Etterleddet *–hudet* brukt konkret (fra NoWaC-korpuset)

<i>tynnhudet</i>	<i>hvithudet</i>	<i>brunhudet</i>	<i>annerledeshudet</i>
<i>glatthudet</i>	<i>lyshudet</i>	<i>rødhudet</i>	<i>mørkhudet</i>

Av de åtte eksemplene i (11) er det bare to som står i *Bokmålsordboka*: *mørkhudet* og *tynnhudet*. De har altså har en kjent ikke-komposisjonell betydning. At man lett kan lage nye eksempler, er et tegn på at samdanning som ordlagingsprosess er både produktiv og komposisjonell, jamfør (12), gjort av artikkelforfatteren.

(12) Komposisjonelle, nylagde (produktive) samdaninger

Eier	Samdanning
Kanner	<i>spisshanket, rundhanket, ovalhanket</i>
Klær	<i>femlomma, sjulomma, firkantlomma</i>
Kjøleskap	<i>tohyll, smalhyllet</i>

Den semantiske betydningen til ordene i (12) ligger helt i dagen. Det dreier seg om ulike typer hanker, lommer eller hyller.

4 Samdanning og perfektum partisipp har mye til felles morfologisk

Ser man nærmere på formen til samdaningssuffikset, ser man at det varierer mellom *-d*, *-dd* (i skrift), *-t*, *-et* og *-a*. Med unntak av variasjonen mellom *-et* og *-a* (som er stilistisk eller dialektal) er variasjonen morfologisk, slik den også er for perfektum partisipp, og med de samme formene. Perfektum partisipp-formene er beskrevet i NRG, se (13). Et annet sted gjøres forøvrig denne generaliseringen: “Disse suffiksene [altså samdaningssuffikset *-et/-a*, JBJ] er formelt identiske med endelsen i perfektum partisipp av svake verb [...]” Faarlund et al. (1997: 120).

(13) Fonologisk form på perfektum partisipp, NRG (Faarlund et al. 1997: §7.1.3.2–7.1.4.2.2.7) og samdanning [JBJ].

(a) 1. klasse (Faarlund et al. 1997: 482).

Stamme på konsonantgruppe, dobbeltkonsonant, enkeltvokal, diftong:
dumpa/dumpet, krafsa/krafset, bukka/bukket, roa/roet

[JBJ: *breikjefta/breikjeftet, smalegga/smalegget, toarma/toarmet, smalstroppa/smalstroppet, sidrumpa/sidrumpet*]

- (b) 2. klasse (Faarlund et al. 1997: 483).

Stamme på stemt konsonant, diftongene *-ei* og *-øy*:

levd, øvd, bygd, tygd, dugd, dreid, føyd

[JBJ: *røydøyd, smalmeid*]

Stamme på enkeltvokal:

dødd, skadd, rådd, bodd, skrudd, tidd, skjedd

[JBJ: *tørrskodd, ??smalskidd* (heller: *smalskia*)]

Ellers *-t*:

tapt, drept, kokt, stuft, lært, hørt, blåst, vist

[JBJ: *tobeint, brattlendt, frilynt, fâmælt, hardhendt, nærsynt*]

Det er nærliggende å anta at denne likheten ikke er tilfeldig, men at det faktisk er samme suffiks. Det skal vi undersøke nærmere i neste del.

5 Samme suffiks i perfektum partisipp og samdanning

5.1 Adjektiv-avledningssuffikset er begrenset til noen stammer

Vi så ovenfor at samdanningssuffikset er et avledningssuffiks som danner adjektiv av en sammensatt substantivstamme. Perfektum partisipp dannes av det samme suffikset heftet på en verbstamme. Siden avledningssuffikset kan settes på både verbstammer og sammensatte substantivstammer, må vi spørre om det kan brukes mer generelt, altså om det bare er veldig anvendelig og kan hekte seg på det meste. En kort gjennomgang av noen muligheter viser at dette ikke er tilfellet. (14a–d) viser at suffikset ikke kan brukes med enkle substantiv, sammensetninger av substantiv-substantiv, substantiv der det er et avhendelig eiendomsforhold, eller andre slags verb (se også del 3.1).

(14)

- a. Enkle substantiver

**huda* (en *huda* mann)

**øyd* (en *øyd* dame)

- **armet (en armet lysestake)*
- **egget (en egget knov)*
- **stilka (et stilka rose)*
- b. Substantiv-substantiv-sammensetninger⁶
 - **dukkevognet (en dukkevognet jente)*
 - **kattøyd (en kattøyd hest)*
 - **stålegget (en stålegget kniv)*
 - **blomsterstilka (en blomsterstilka rose)*
- c. Substantiv med avhendelig eiendomsforhold
 - **rødvognet, *hvitstolet, *storkoppet*
 - (se (6) for eksempler i nominalfraser)
- d. Alle slags verb
 - **en måttet handling*
 - **en hett dame*
 - **en eksistert person*

Samdanningssuffikset og perfektum partisipp-suffikset setter begge strenge krav til stammen de kan stå til. For perfektum partisipp ser det også ut til at verbet må tilfredsstillende noen krav, kanskje noe i retning av at det ikke må være enverdig. Vi må altså lete etter en løsning som kan forholde seg til og kanskje gi svar på de ulike begrensningene som gjelder samdanning og perfektum partisipp.

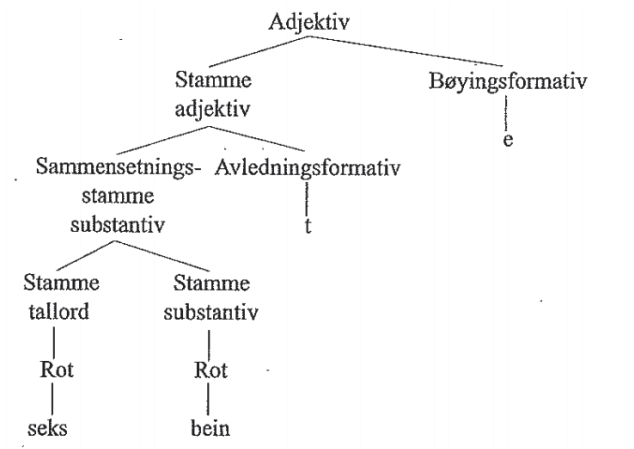
5.2 Tidligere analyser

Johannessen (2001) og Melloni & Bisetto (2010) foreslår analyser for samdanning som er svært like hverandre, se (15)–(16). Melloni & Bisetto (2010) baserer sin analyse på Ackema & Neeleman (2004), som først og fremst diskuterer syntetiske N-V-sammensetninger av typen *truck-driver*. Der argumenteres det for strukturen i (16) til tross for at det finnes et ord *driver* i

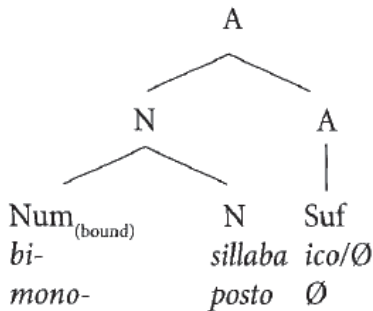
6. Redaktør Elisabet Engdahl påpeker at man finner enkelte eksempler på substantiv-substantiv-sammensetninger som likevel er akseptable samdanninger, f.eks. norsk *hjulbeint* og svensk *kattögd*. I begge tilfellene betegner substantivene "som en X", slik at betydningen i realiteten blir 'hjulaktig' og 'kattaktig', altså at de kan analyseres som nullavledede adjektiver (konversjon). Slike samdanninger kan ikke dannes helt fritt, siden for eksempel **gepardbeint* ikke uten videre er forståelig som en som løper (så fort som) en gepard. Dersom det er én bestemt egenskap ved substantivet som stikker veldig fram, ser det derimot ut til at substantivet kan inngå ved nullavledning til adjektiv: *giraffhalsen, paddehuden*.

språket, som kunne vært satt sammen med *truck* (Ackema & Neeleman 2004: § 3.3.2, 3.3.3, 5.5, 115–6).⁷ Analysene er ganske like, her illustreres to av dem.

(15) Johannessens analyse (2001: 79)

(16) Melloni & Bisettos analyse (2010: 216), tilsvarer Ackema & Neeleman (2004)

7. Booij (2010: 49–50) presenterer en konstruksjonsgrammatisk analyse av syntetiske sammensetninger av typen *brand-bluss-er* 'brannslukningsapparat'. Dette skal være en sammensetning av substantiv og verb, som så er satt sammen med suffikset og danner et substantiv: $[[[NV]_V \text{er}]_N]$. Samdanningene i herværende artikkel måtte ifølge konstruksjonsgrammatikkforslaget være skjemaene $[[ADJ N]_N + [N -et]_{ADJ}]$, hvor de to skjemaene i neste omgang ville slås sammen til $[[[ADJ N]_N -et]_{ADJ}]$, hvor det altså innføres et ekstra ordklasseledd som så fjernes etterpå.

Alle tre anslår at samdanningen utgjøres av en sammensetning av to røtter, som i sin tur utgjør en stamme for avledningssuffikset. Ackema & Neeleman (2004: 158) presiserer at avledningssuffikset selekterer stammen. Ingen av analysene gir noen innsikt i de mange kravene til stammen som avledningssuffikset har. I Johannessens analyse stiller avledningssuffikset det kravet at det må stå til en sammensetning, men dette er kun en deskriptiv generalisering og gir ingen forklaringskraft til de mange kravene avledningssuffikset har.

5.3 Analyse

I dette avsnittet foreslås det en analyse som forklarer hvorfor samdanning og perfektum partisipp kan ha samme suffiks, la oss kalle det samperf-suffikset for enkelthets skyld. Har de noe til felles utover at begge er avledet til adjektiv? Legg først merke til at substantivet i etterleddet i samdanning er relasjonelt, som vi allerede har omtalt gjennom at substantivet inngår i et ialienabelt eieendomsforhold med en eier, (17a), i motsetning til ikke-relasjonelle substantiver, som i (17b). Fremstillingen benytter standardnotasjon, som i Heim & Kratzer (1998: 63), Partee & Borschev (2003) og Barker (2011).

(17)

- a. [[hud]]: [$\lambda x. [\lambda y. y$ er huden som tilhører $x]$] (relasjonelt)
 b. [[katt]]: [$\lambda x. x$ er en katt] (ikke-relasjonelt)

Vi har sett at (17a) typisk inngår i samdanning, som i *en annerledeshudet dame*. (17b), som er ikke-relasjonelt, kan ikke det, **en femkattet dame*.

Verb kan også være relasjonelle, noe som er standardantakelsen for transitive verb (Heim & Kratzer 1998: 26 ff). I (18a) er verbet relasjonelt, og kan inngå i perfektum partisipp med samperf-suffikset, mens (18b) ikke er relasjonelt og da ikke kan avledes til adjektiv med dette suffikset (det går greit med andre suffikser, som *-ende: snorkende*).

(18)

- a. [[beundre]]: [$\lambda x. [\lambda y. y$ beundrer $x]$] (relasjonelt)
 b. [[snorke]]: [$\lambda x. x$ snorker] (ikke-relasjonelt)

Det kan dannes en helt grei partisipp av det relasjonelle verbet, *en beundret dame*, fra (18a), men ikke av det ikke-relasjonelle verbet, **en snorket nese*, fra (18b).⁸

Samler vi alle karakteristikaene til vårt samperf-suffiks, blir det en ganske lang rekke:

(19)

- suffikset har samme morfonologiske egenskaper uansett om stammen er substantiv eller verb
- substantivet i stammen er etterleddet i en sammensetning
- forleddet i sammensetningen er et adjektiv eller tallord
- substantivet i sammensetningen er relasjonelt
- substantivet i stammen inngår i et inalienabelt eierskapsforhold
- verbet er relasjonelt

Disse egenskapene ser ikke ut til å ha mye som forener dem utover det morfologiske ved suffikset og det relasjonelle ved stammen. Dette kan være et godt utgangspunkt for å forstå hvorfor de to nokså ulike stammene kan tillate det samme samperf-suffikset.

De to sentrale egenskapene som ikke er knyttet til form, er:

- Både substantivet og verbet må være relasjonelle (må ta to argumenter).
- Substantivsammensetningen må ha et adjektiv eller tallord som forledd.

Istedenfor å se samperf-suffikset som et selektert suffiks for disse to typene stamme, foreslås det her å heller se det som en refleks av en prosess. Vi kan ta sam-danningen *glatthudet* som eksempel, (20).

(20)

- a. [[glatt]]: [λy.y er glatt]
- b. [[hud]]: [λx.[λy.y er huden som tilhører x]]
- c. [[glatthud(-et)]]: [λx.∃y[y er huden som tilhører x & y er glatt]]

8. Det går an å lage partisipper av ikke-akkusative, intransitive verb, og særlig dersom de er modifisert av adverb: *hjemkommet*, *fullgått*, *bortreist*. Slike verb er ikke relasjonelle i utgangspunktet, og går heller ikke så godt som partisipper:

(i) *en *gått* mann

(ii) *en *kommet* dame

Siden de er så mye bedre med modifiseringen, kan man lure på om de da er blitt transitivisert og så detransitivisert igjen. Det samme gjelder f.eks. *nydusjet* og *utløpt*.

‘den egenskapen å være et individ x slik at det er en y som er huden til x og som er glatt’

(20b) viser at *hud* er en transitiv relasjon, mens (20a) viser at *glatt* er ikke-relasjonelt. Når disse to settes sammen til ett uttrykk, har det foregått en detransitivisering (det andre argumentet til *hud* er blitt eksistensielt bundet), og denne prosessen har et fonologisk uttrykk, nemlig samperf-suffikset */-t/* (og eventuelt */-a/*).

Det vi for enkelthets skyld har kalt samperf-suffikset, er egentlig en refleks av en prosess, mens selve avledningen fra substantiv til adjektiv har skjedd via konversjon (nullavledning, altså avledning uten et fonologisk uttrykk).⁹

Avledning fra verbstamme har en parallell analyse, (21).

(21)

a. [[beundre]]: $[\lambda x. [\lambda y. y \text{ beundrer } x]]$

b. [[beundre(-t)]]: $[\lambda x. \exists y [y \text{ beundrer } x]]$

‘den egenskapen å være et individ x slik at det er en y som beundrer x ’

Det som forener (20) og (21) er at skrittet fra (20b) til (20c) og fra (21a) til (21b) involverer detransitivisering, altså at en argumentposisjon er fjernet ved at den er blitt eksistensielt bundet. Selv om *-et/-a* er med i objektsspråksuttrykket, foreslås det at det egentlig er en refleks av en detransitiviseringsoperasjon.

Analysen er i samsvar med Maienborns analyse av tyske tilstandspassiver (2007), som i *geöffnet* ‘opened’. Mens suffikset *-et* ikke betraktes som et avledningssuffiks (men en del av circumfikset *ge-**-et*), sees isteden avledningen til adjektiv som et nullmorfem (Maienborn 2007: 91, 98, 101). I begge tilfeller er altså suffikset noe annet enn et suffiks som selv er ansvarlig for ordklasseendringen.

Legg merke til at det som beskrives i (20), er den typiske samdanningen med *-et/-a*-suffikset. I tillegg er det eksempler innenfor denne gruppen som ikke like lett beskrives gjennom analysen i (20), som *breibeint* og *fireibeint*. I det førstnevnte er det ikke et *bein* som er bredt, men *avstanden* mellom de to beina i beinparet. Andre ord av denne typen er *smalskuldret* og *breidhoftet*, (22a). I det andre er det ikke et *bein* som er fire, men det er fire bein, (22b).

9. Det gjenstår å utarbeide en formell semantisk implementering av akkurat hvordan detransitiviseringen og den eksistensielle bindingen skjer. Dersom det skjer via en type-skiftingsoperasjon, så kan *-t* være det fonologiske uttrykket av den.

(22)

a. [[bredbein(-t)]]:

[$\lambda x. \exists y$ [y er et par bein som tilhører x & distansen mellom de to medlemmene av y er bred.]]¹⁰

b. [[firebein(-t)]]:

[$\lambda x. \exists y$ [y er et eller flere bein som tilhører x & $|y| = 4$]]¹¹

Det blir ikke gitt noen inngående analyse av disse to typene i denne artikkelen fordi det vil føre for langt.

I (23) vises det skjematisk hvordan den fonologiske realiseringen av de-transiveringingen foregår, enten stammen er et verb eller et substantiv. Det er nettopp det at begge typer, enten de er detransitiverte substantiv eller detransitiverte verb, har de samme reglene for form på suffikset, som underbygger at det er samme prosess (detransivering) i begge.

(23)

- a. [ADJEKTIV] $\Leftrightarrow -a/w_;$ hvor w[[+detrans]] og w[-CC]
dumpa, breikjefta
- b. [ADJEKTIV] $\Leftrightarrow -d/w_;$ hvor w[[+detrans]] og w[- \emptyset]
føyd, rødøyd
- c. [ADJEKTIV] $\Leftrightarrow -dd/w_;$ hvor w[[+detrans]] og w[-V]
sydd, tørrskodd
- d. Ellers: [ADJEKTIV] $\Leftrightarrow -t/w_;$ hvor w[[+detrans]]
spist, tobeint
- e. Ellers: [ADJEKTIV] $\Leftrightarrow -en/w_;$ hvor w[[+detrans], [vinne, brekke, stikke...]] *vunnen, brukken, stukken*¹²

Til tross for de åpenbare likhetene i (23), er det ikke totalt samsvar mellom suffikset i samdaning og i perfektum partisipp, for *-en* forekommer ikke med samdaning. Dette er uttrykt i (23e): Det er bare noen bestemte verb i perfektum partisipp som kan få dette suffikset. Det kan skyldes forskjeller i produktivitet: Ifølge Faarlund et al. (1997: 480, 493) er den svake *-a/-et*-verbklassen

10. Semantikken til *bredbeint*: Det finnes et par bein som tilhører x, og avstanden mellom beina er bred.

11. Semantikken til *firebeint*: Det finnes et eller flere bein som tilhører x, og antallet bein er i dette tilfellet 4.

12. Se også avsnitt 4.

produktiv. En produktiv klasse blir ofte foretrukket ved nylaginger. På denne måten kan det oppstå forskjeller mellom velkjente partisippformer på den ene siden og produktivt dannede samdanninger på den andre. Et eksempel på dette er enstavelsesverb på vokal, som får *-dd* i perfektum partisipp, mens samdanninger med samme fonologiske stamme i etterleddet ikke nødvendigvis gjør det, men følger den produktive klassen, se (24).¹³

(24)

a. sydd / *sya	(perfektum partisipp)
b. *fem-tådd / femtåa	(samdanning)

5.4 Ikke-relasjonelle adjektivavledninger

Dersom analysen i avsnitt 5.3 er riktig, skal det ikke være mulig å finne *-et/-a*-suffikset på ikke-relasjonelle stammer, enten de er substantiv eller verb. Likevel må det jo være mulighet også for ikke-relasjonelle ord til å bli avledet til adjektiv. Ved å undersøke ikke-relasjonelle ord med adjektivavledninger, kan vi få testet hva slags suffiks vi finner, og dermed om analysen er rett.

(25) viser noen ikke-relasjonelle eksempler, med adjektivavledninger. De har tydelig et helt annet suffiks, med en helt annen form, nemlig *-ete*. Legg merke til at adjektivene som avledes, har de samme ordklassene som samperf-suffikset som basis, nemlig substantiv- og verbstammer (henholdsvis (25a–c) og (25d–f)). Den store forskjellen er altså at disse ordene ikke er relasjonelle.

13. Det kan forøvrig nevnes at også veletablerte ord kan endre bøyning i retning av den produktive klassen. Et eksempel er bokmål *født* (av *føde*) og nynorsk *fødd*. Det er lett å finne eksempler på Internett der *-a/-et* er brukt isteden.

(i)

- I går når jeg var på hytta til Lisa, så ringte mamma å sa at marsvinet mitt (Princess) *har fødet*. (melissam.blogg.no)
- Ny undersøkelse viser at mange med spiseforstyrrelser blir friske etter de *har fødet* barn.” (www.aftenbladet.no)
- Hei dere jenter som akkurat *har føda* (www.klikk.no)
- Du har nok en fin slank kropp etter du *har føda* da:) (fiolett.blogspot.com/ 2008/)

En av fagfellene observerer at siden alle eksemplene her er aktive setninger, kan det ha oppstått et leksikalisert skille mellom supinum (i eksemplene) og partisippet *født*. Dette er en mulighet, for det er ingen sikre treff å finne ved å google.

(25)

a. [[hår]] = [$\lambda x.x$ er et hår]:	<i>hårete</i> (et hårete dyr)
b. [[fett]] = [$\lambda x.x$ er et fett]:	<i>fettete</i> (et fettete menykart)
c. [[jente]] = [$\lambda x.x$ er en jente]:	<i>jentete</i> (en litt mer jentete blogg)
d. [[kløne]] = [$\lambda x.x$ kløner]:	<i>klønete</i> (en usedvanlig klønete måte)
e. [[sprelle]] = [$\lambda x.x$ spreller]:	<i>sprellete</i> (et veldig sprellete lam)
f. [[vimse]] = [$\lambda x.x$ vimser]:	<i>vimsete</i> (en vimsete person)
- (NoWaC-korpuset)

Faarlund et al. (1997: 115) skriver om *-ete*-suffikset at det har betydninger som ‘full av’ eller ‘som ligner’. At dette *-ete*-suffikset virkelig er et annet enn samperf-suffikset, vises i det at dialekter som bare har *-a* som samperf-suffiks, likevel har *-ete* (eventuelt *-et* eller *-ut*, som begge er geografiske varianter av dette suffikset), se Faarlund et al. (1997: 120, § 2.3.3.2.4). Faarlund et al. (1997: 115) påpeker også at det i *barhodet* o.l. (altså samdanning) er et annet suffiks.

Forskjellen mellom adjektivavledningssuffikset *-ete* og adjektivavledningssuffikset *-et/-a* ligger dermed i hva slags semantiske egenskaper det er i stammen de knytter seg til (om den har relasjonelle egenskaper eller ikke), og ikke for eksempel hvilken ordklasse de har. På denne måten har de to suffikstypene komplementære stammer, hvor \pm relasjonalt er den faktoren som er avgjørende for hvilken avledningsprosess som inntreffer.

6 Konklusjon

I denne artikkelen er det tatt opp mange sider ved samdanning. Det er vist at samdanning er produktivt og semantisk komposisjonelt, i motsetning til hva som har vært hevdet i litteraturen. Denne konklusjonen ble trukket ut fra et stort empirisk materiale fra korpus og ordbøker. Artikkelen har også påpekt at tidligere analyser av samdanning har liten forklaringskraft.

Sentralt her er alle de spesielle kravene samdanningssuffikset *-et/-a* har til stammen: at den må være et sammensatt ord der etterleddet er et substantiv og forleddet et adjektiv eller tallord, og at etterleddet må inngå i et uavhengelig eiendomsforhold med en unevnt possessor. Det er dessuten påfallende at perfektum partisipp har nøyaktig det samme suffikset, med så å si samme morfologiske realisering.

I denne artikkelen analyseres både samdanning og perfektum partisipp som en detransitiviseringsprosess av relasjonelle substantiver og verb, med suffikset som en fonologisk realisert refleks av prosessen. Slik får man fram likhetene mellom de to tilsynelatende ulike konstruksjonene, og de mange egenskapene ved samdanning framstår ikke lenger som tilfeldige krav, men inngår systematisk i analysen. En støtte for analysen er det at det finnes et annet, komplementært adjektiv-avledningssuffiks som også hektes på enten verb- eller substantiv-stammer. I motsetning til samdanningssuffikset er stammene til dette andre suffikset ikke-relasjonelle. At relasjonalt er en avgjørende faktor ved avledning er, så vidt jeg vet, en helt ny oppdagelse.

Referanser

- Ackema, Peter & Ad Neeleman. 2004. *Beyond Morphology. Interface Conditions on Word Formation*. Oxford Studies in Theoretical Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- Barker, Chris. 2011. Possessives and relational nouns. I Maienborn, Claudia, Klaus von Stechow & Paul Portner (red.): *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Bauer, Laurie. 2001. *Morphological Productivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Booij, Gert. 2005. Compounding and derivation: evidence for Construction Morphology. I Wolfgang U. Dressler, Franz Rainer, Dieter Kastovsky and Oskar Pfeiffer (red.): *Morphology and its Demarcations*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 109–132.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie, & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grov, Astrid Marie. 2009. *For venstrehendte er det dei høgrehendte som er feilhendte: Ein studie av uavhengdelege samansetjingar i norsk*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo. Begrenset tilgang.
- Guevara, Emiliano. 2010. NoWaC: a large web-based corpus for Norwegian. *Proceedings of the NAACL HLT 2010 Sixth Web as Corpus Workshop*. Association for Computational Linguistics. http://clair.eecs.umich.edu/aan/paper.php?paper_id=W10-1501#pdf
- Hansen, Erik & Lars Heltoft. 2011. *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København: Syddansk Universitetsforlag.

- Heim, Irene & Angelika Kratzer. 1998. *Semantics in Generative Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Johannessen, Janne Bondi. 2001. Sammensatte ord. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 19, 59–92.
- Lie, Svein. 1994. Partisipper = adjektiver. I Jens Allwood et al. (red.): *Proceedings from The XIVth Scandinavian Conference of Linguistics and The VIIIth Conference of Nordic and General Linguistics*, vol 2., Göteborg: Göteborgs universitet, 247–258.
- Maienborn, Claudia. 2007. Das Zustandspassiv: Grammatische Einordnung - Bildungsbeschränkungen - Interpretationsspielraum. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 35, 83–115.
- Melloni, Chiara & Antonietta Bisetto. 2010. Parasyntetic compounds. I Scalise, Sergio & Irene Vogel (red.): *Cross-Disciplinary Issues in Compounding*. Amsterdam: John Benjamins, 199–218.
- Partee, Barbara H. & Vladimir Borshev. 2003. Genitives, relational nouns, and argument-modifier ambiguity. I Ewald Lang, Claudia Maienborn & Cathrine Fabricius-Hansen (red.): *Modifying Adjuncts*. (Series: Interface Explorations). Berlin: Mouton de Gruyter, 67–112.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson. 1999. *Svenska Akademiens grammatik (= SAG)*. Stockholm: Norstedts.

Lenker

Bokmålsordboka

<http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi?appid=72&tabid=3174>

Nynorskordboka

<http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi?appid=73&tabid=2562>

Norwegian Web as a Corpus

http://hf-tekstlab.uio.no/glossa2/?corpus=nowac_1_1

Sammensetningsanalyse, bokmål:

<http://inger.uib.no/perl/search/search.cgi?appid=72&tabid=3506>

Sammensetningsanalyse, nynorsk:

<http://inger.uib.no/perl/search/search.cgi?appid=73&tabid=3507>

Summary

A special group of parasyntetic compounds (i.e. those that consist of a compounded adjective+noun with a suffix for adjectival derivation) have by and large the same morphophonological variation in the realization of their suffix

as past participles in Norwegian, viz. *-et/-a*. This is intriguing and calls for a more detailed study of the type.

Norwegian parasynthetic compounds have hardly been investigated before, but there are some general claims in the international literature. The paper therefore investigates such compounding with respect to marginality, productivity and compositional semantics. One finding, with an empirical basis in corpora and dictionaries, is that parasynthetic compounding in Norwegian is both productive and compositional.

A major finding in this paper is the fact that the suffix in parasynthetic compounds and in past participles is indeed the same suffix. Closer investigation of the nouns and verbs that occur with this suffix shows that they are relational, i.e. involve more than one argument. The parasynthetic compounds and the past participle can be analysed as detransitivized, and the suffix as a reflex of this process. The characteristics of parasynthetic compounds (especially the fact that they involve inalienable possession with an unmentioned possessor) are used to support an analysis of parasynthetic compounds and past participles as the result of similar grammatical processes. Support for this analysis comes from the fact that a different adjectival suffix exists that attaches to the same parts of speech, i.e. verbs and nouns, but which requires exactly the opposite characteristic, i.e. that of being non-relational.

Janne Bondi Johannessen
Tekstlaboratoriet og MultiLing
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
P.b. 1102 Blindern
0317 Oslo
jannebj@iln.uio.no